

סוגיה כ: תשמישי קדושה

רקע

סוגייתנו מפסיקה את הדיון בהלכות בית כנסת, ודנה בהגדרת תשמישי קדושה.

מקורות

- א. כו:-כו. "ת"ר תשמישי מצוה נזרקין... מותר לעשותו בית המדרש ש"מ"
- ב. רש"י ד"ה פריסא
תוס' ד"ה מריש [ד"ה תשמישי]
ר"ן ח: באלפס ד"ה מריש
- ג. רי"ף ח.ח: באלפס, "ת"ר תשמישי מצוה נזרקים... דאלמא בית המדרש עדיף"
- ד. רמב"ם הל' ספר תורה פ"י הל' ב-ה
- ה. שו"ע סי' קנד סע' ג-ח ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ט-יא (שעה"צ אות ח), יד, כט, לא, לג-לז]

הסבר הסוגיה

"תנו רבנן תשמישי מצוה נזרקין תשמישי קדושה נגנזין". [ברייטא כו:]

הברייטא מחלקת בין תשמישי מצוה לבין תשמישי קדושה, בתשמישי מצוה אין קדושה, בזמן המצוה אסור לבזותם מפני כבוד המצוה, אבל לאחר סיום המצוה מותר לזרוקם. תשמישי קדושה קדושים, וקדושה אינה פוקעת לעולם.

לעיל ראינו שלש שיטות של ראשונים האם ניתן להפקיע קדושה מתשמישי קדושה:

רמב"ן [כה: ד"ה לפי מה ששנינו]: לא ניתן להפקיע את הקדושה.

רמב"ם [הל' ספר תורה פ"י ה"ד]: לא ניתן להפקיע קדושה מתשמישי קדושה המיועד לכבוד הספר, אבל ניתן במכירה והחלת הקדושה על הדמים, להפקיע קדושה מתשמישי המיועד לנוי בלבד.

טור [יו"ד סי' רפב]: מכירה של שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר מפקיעה את הקדושה.

הגמ' [כו:]: מביאה שני חילוקים לקבוע מהו תשמיש קדושה החייב גניזה:

א. תשמיש קדושה קדוש וחייב גניזה, תשמיש דתשמיש מותר.

ב. תשמיש לכבוד חייב גניזה, תשמיש לשמירה מותר.

הגמ' מביאה את דברי רבא האומר: "מריש הוה אמינא האי כורסיא תשמיש דתשמיש הוא ושרי כיון דחזינא דמותבי עלויה ספר תורה אמינא תשמיש קדושה הוא ואסור". הבימה [כורסיא (רש"י)] מכוסה בפרוכת, ועל הפרוכת מניחים את ספר התורה. רבא סבר שהפרוכת

תשמיש קדושה, והבימה תשמיש דתשמיש, כיוון שראה שלפעמים מניחים את הספר על הבימה ללא פרוכת פסק שאף הבימה מוגדרת תשמיש קדושה. בזמננו אין מניחים ספר תורה על הבימה ללא פרוכת, ולכן הבימה אינה תשמיש קדושה [עיי' שער הציון סי' קנר אות ח. לא זכיתי להבין את דבריו].

דינו של רבא צריך עיון, מדוע הבימה אינה תשמיש קדושה, והרי הספר מונח על הבימה, והפרוכת מיועדת לקישוט בלבד, האם הגדרת תשמיש קדושה תלויה בנגיעה שספר התורה נוגע בתשמישו? נראה לפרש, שאנו מקפידים להניח ספר תורה על פרוכת ולא על הבימה, כיוון שלהבנתנו לא מכובד להניח ספר תורה על בימה ללא מפה. אין לנו בעיה להניח ספר תורה על פרוכת ללא בימה, אבל יש לנו בעיה להניח ספר תורה על הבימה ללא פרוכת. לו היה ניתן להחזיק את הפרוכת באויר, לא היינו משתמשים בבימה. משמעות הדבר, שספר תורה מונח על הפרוכת, והבימה משמשת להחזקת הפרוכת בלבד. כיוון שתפקיד הבימה רק להחזיק את הפרוכת, היא מוגדרת כתשמיש דתשמיש.

מסקנתו של רבא, שבימה מוגדרת תשמיש קדושה כיוון "דמותבי עלויה ספר תורה". כיוון שלפעמים מניחים ספר תורה על הבימה ללא פרוכת, הבימה משמשת להחזקת הספר, והיא מוגדרת כתשמיש קדושה [ניתן להסביר את מסקנתו של רבא בדרך אחרת, הקביעה האם ספר תורה מונח על הפרוכת והבימה רק משמשת להחזקת הפרוכת, או שספר תורה מונח על הבימה והפרוכת מיועדת לקישוט, תלויה בהקפדה להניח את ספר התורה על הפרוכת. אם מקפידים להניח ספר תורה רק על הפרוכת, הבימה משמשת להחזקת הפרוכת בלבד, אם לא מקפידים להניח ספר תורה רק על הפרוכת, ולפעמים מניחים אותו על הבימה, הרי הבימה משמשת להחזקת הספר, והיא מוגדרת כתשמיש קדושה].

הגמ' מביאה דין נוסף של רבא: "מריש הוה אמינא האי פריסא תשמיש דתשמיש הוא כיון דחזינא דעיפי ליה ומנחי סיפרא עלויה אמינא תשמיש קדושה הוא ואסור". נחלקו הראשונים מהו פריסא:

רש"י [ד"ה פריסא] מפרש: "יריעה שפורסין סביבות הארון מבפנים" – פרוכת המונחת בתוך הארון.

תוס' [ד"ה מריש], ר"ן [ח: באלפס ד"ה מריש] ורוב הראשונים: פרוכת שפורסים מחוץ לארון קודש.

רוב הראשונים אינם מקבלים את פירושו של רש"י, כיוון שהפרוכת שפורסים בתוך הארון מהוה תשמיש קדושה, ורק כשפורסים את הפרוכת מחוץ לארון ניתן להגדירה כתשמיש דתשמיש.

רש"י ותוס' נחלקו בהגדרת תשמיש קדושה. תוס' סובר שפרוכת בתוך הארון משמשת כנוי לספר התורה, ופרוכת מחוץ לארון משמשת כנוי לארון, לפיכך הראשונה תשמיש קדושה והשנייה תשמיש דתשמיש. רש"י סובר שאין הבדל בין פרוכת בתוך הארון לבין פרוכת מחוץ לארון, פרוכת היא אבזור נלווה לארון, ולכן כל פרוכת מוגדרת כתשמיש דתשמיש.

רבא [כו:] מביא כלל נוסף להגדיר תשמיש קדושה: "הני זבילי דחומשי וקמטרי דספרי תשמיש קדושה נינהו ונגנזין פשיטא מהו דתימא הני לאו לכבוד עבידן לנטורי בעלמא עבידי וכאנדרונא דמיאן [גרסת הרי"ף] קא משמע לן". הגמ' אומרת שהיתה הוה אמינא שזבילי דחומשי וקמטרי דספרי אינם מוגדרים כתשמישי קדושה כיוון שנעשו לשמירה ולא לכבוד. את ההוה אמינא ואת המסקנה ניתן להבין באחת משתי דרכים:

א. ההוה אמינא שזבילי דחומשי מיועד לשמירה ואין בו קדושה, המסקנה שנועד לכבוד ויש בו קדושה.

ב. ההוה אמינא שתשמיש קדושה המיועד לשמירה אין בו קדושה, המסקנה שיש קדושה אף לתשמיש המיועד לשמירה.

לפי הדרך הראשונה אין קדושה בתשמיש קדושה המיועד לשמירה ולפי הדרך השנייה יש בו קדושה. האור זרוע [ח"ב סי' שפן] מביא את שתי הדרכים הללו לפירוש הגמ', ומאמץ את הדרך הראשונה. המאירי [ד"ה תשמיש] מסכם את מסקנת הסוגיה: "סוף הדברים כל שנעשה לכבוד הספרים או לשמירת גופן הוא קדוש וטעון גניזה", משמע שפירש כדרך השניה.

הרמב"ם [הל' ספר תורה פ"י ה"ד] פוסק ש"תיק שהוכן לספר תורה והונח בו וכן המטפחות והארון והמגדל שמניחין בו ספר תורה אף על פי שהספר בתוך התיק... הכל תשמישי קדושה הן ואסור לזרקן", הרמב"ם השמיט את החילוק בין תשמיש קדושה לתשמיש דתשמיש, וצריך עיון מדוע. הרמב"ם השמיט גם את החילוק בין תשמיש של כבוד לתשמיש לשמירה, וכנראה שמפרש את הסוגיה כמאירי.

סיכום

תשמישי מצוה נזרקים תשמישי קדושה נגנזים. רק דבר המשמש ישירות חפץ של קדושה מוגדר כתשמיש קדושה, דבר המשמש תשמיש קדושה מוגדר כתשמיש דתשמיש, ואין בו קדושה.

נחלקו הראשונים מה דין פרוכת שבתוך ארון קודש. דעת התוס' שפרוכת שבתוך הארון מוגדרת כתשמיש קדושה ופרוכת שמחוץ לארון אינה תשמיש קדושה, ורש"י סובר שאף פרוכת שבתוך הארון אינה תשמיש קדושה.

כמדומני, שאין ראיה משיטת תוס', שכל תשמיש המונח על תשמיש אחר מוגדר כתשמיש דתשמיש. נראה לחלק בין "בגדי" ספר תורה, לבין ארון שהוא מקום הנחת ספר תורה. כל החפצים המונחים על ספר תורה מוגדרים כתשמיש קדושה, ואין חילוק בין החפצים הנוגעים בספר לבין החפצים העליונים שאינם נוגעים בספר. ארון מהוה יחידה בפני עצמו, והפרוכת שעליו מקשטת אותו ולא את הספר, ולכן היא מוגדרת תשמיש דתשמיש [עיין משנה ברורה סי' קנד סק"ד].

האור זרוע סובר שתשמיש של שמירה אינו תשמיש קדושה, והמאירי סובר שהוא תשמיש קדושה.

הלכה

השו"ע [סי' קנג סע' ג] הולך בעקבות הרמב"ם ומשמיט את החילוק בין תשמיש קדושה לבין תשמיש דתשמיש, ואת החילוק בין תשמיש של כבוד לבין תשמיש לשמירה. הרמ"א מביא את שני החילוקים הללו, ופוסק שאין קדושה בתשמיש דתשמיש, ואין קדושה ב"ארון הבנוי בחומה שנעשה לשמירה".

השו"ע [סי' קנד סע' ח] פוסק על פי הירושלמי, שניתן להתנות על תשמישי קדושה בשעת עשייתם שאינו מקדישם, ומותר להשתמש בהם תשמיש של חולין אפילו בזמן שהם משמשים לספר תורה [משנה ברורה סקל"ג].

המשנה ברורה [סקל"א] מאריך בדיני ספרי קודש, נסכם את הדינים כיוון שהם מאוד מעשיים:

- א. אסור להשתמש בספר להנאתו כגון להגן בפני החמה או כדי שלא יראה מעשה חברו.
- ב. אם השמש מפריעה לו ללימוד ניתן להקל במקום הדחק להגן בספר אחר, כיוון שאינו עושה להנאתו אלא כדי שיוכל ללמוד.
- ג. יש להתיר להניח ספר תחת ספר שלומד בו, וודאי שמותר להניח על גבי ספר מונח.
- ד. אסור לשמור בספר דפים שלא כתובים בהם דברי תורה.
- ה. בדף ריק אין קדושה, ולכן אסור להניח דף על גבי ספר ולשרטט בו שורות, אף שמטרתו לכתוב בשורות דברי תורה. אם כתובים בדף דברי תורה מותר להקל בשעת הצורך.